

Pražák, Richard

**József Eötvös a politický program uherských centralistů před rokem
1848**

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1984, vol. 33, iss. C31, pp. [113]-120

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102082>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RICHARD PRAŽÁK

JÓZSEF EÖTVÖS A POLITICKÝ PROGRAM UHERSKÝCH CENTRALISTŮ PŘED ROKEM 1848

Josef Kolejka se zabýval v souboru článků základními otázkami revolučních let 1848–1849 v habsburské monarchii a v jednom z nich věnoval pozornost i maďarské revoluci.¹ Maďarská revoluce 1848–1849 byla revolučním vyústěním maďarského reformního hnutí z období 1825–1848, které tvořilo základní proud maďarského národního hnutí, sjednocující všechny pokrokové vrstvy maďarské společnosti.² Ve 40. letech 19. století v něm převládá protihabsburský směr Kossuthův, orientovaný na uherskou střední šlechtu jako politickou sílu, která zastupovala v uherských poměrech buržoazii. Na tento směr, který později měl rozhodující úlohu i v revolučním vyznění maďarského reformního hnutí, byla vždy upřena hlavní pozornost maďarské historiografie. Maďarské reformní hnutí bylo však konglomerátem více směrů, a důležitou roli v něm měli uherští centralisté, třebaže jejich úloha nebyla maďarskou historiografií plně oceňována, neboť v řadě otázek se centralisté odchylovali od stanoviska Kossuthova, i když na druhé straně přispěli v mnoha ohledech k probouzení jeho základního programu sjednocování maďarské společnosti na bázi reformního hnutí.³ Závažné problematice politického programu maďarských centralistů a politické činnosti Józsefa Eötvöse před rokem 1848 je věnován i tento příspěvek.

Politická skupina centralistů se začíná formovat už na sklonku 30. let 19. století. Náleželi k ní kromě Józsefa Eötvöse Ágoston Trefort, László Szalay, Mór Lukács, Antal Csengery aj. Většina z nich měla rozsáhlé

¹ Viz Josef Kolejka, *Národnostní otázka v rakouské monarchii v období „jara národů“*. I. Postavení a cíle hnutí německých Rakušanů a Maďarů, ČMM 100/1981, č. 1–2, 93–100.

² Srov. k tomu Richard Pražák, *K maďarskému reformnímu hnutí a jeho počátečnímu ohlasu v českém prostředí*, ČMM 96/1977, č. 1–2, 154–170. Z maďarské literatury zejména syntézu *Magyarország története 5/2*, Budapest 1980.

³ V tomto směru oceňuje centralisty i Károly Vörös, *tamtéž*, 943–947, a také István Fenyes v úvodu k edici *Eötvös József, Arcképek és programok*, Budapest 1975. Ze západních prací k tomu srov. Paul Bödy, *Joseph Eötvös and the Modernization of Hungary 1840–1870*, Philadelphia 1972.

právnícké i filozofické vzdělání, jež prohlubovala častými cestami do západní Evropy, kde se seznámili s idejemi západoevropského liberalismu, jež se snažili po svém návratu hlásat i v zaostalých feudálních Uhrách. Své veřejnoprávní a státovědné zájmy uplatnili již v letech 1837–1839 v nepravidelně vydávaném časopise *Themis* a záhy se projeví i jako stoupenci buržoazní přeměny Uher. První v tomto směru vystoupil Agoston Trefort ve svém článku *A polgárisodásról* (O buržoazní přeměně) v prvním svazku časopisu *Társálmódó* v roce 1839. Vlastní orgán nalezli centralisté v časopisu *Budapesti Szemle*, jehož první ročník vyšel v sezóně 1839/1840 za redakce László Szalaye. Tento časopis navázal na nejlepší tradice evropského liberalismu. Jeho vzorem se stal liberální skotský věstník *Edinburgh Review*, který vycházel v Edinburghu od roku 1802, a francouzský časopis *Revue des Deux Mondes*, vycházející od roku 1829 v Paříži.⁴ *Edinburgh Review* podporoval jednotný buržoazní vývoj a občanskou rovnoprávnost v celé Evropě. Velký vliv na maďarské reformní hnutí měl např. jeho přehled polského povstání z roku 1832, a na centralisty, a zvláště na Eötvöse, zapůsobily i jeho referáty o Tocquevilleově knize o Severní Americe, chudobě v Irsku i sebraných spisech Victora Huga.⁵ *Edinburgh Review* ovlivnil centralisty zejména svým širokým propojením otázek politických, hospodářských i kulturních; a jejich zapojením do potřeb boje za buržoazní pokrok. Obrazy centralistů výrazně rozšířila i *Revue des Deux Mondes*, která je seznamovala i s učením utopických i maloburžoazních socialistů, s hospodářským i politickým děním ve Francii, a zároveň s požadavkem užšího vztahu mezi Západem i Východem, a potřebou splynutí těchto „dvou světů“.⁶

Ačkoliv časopis *Budapesti Szemle* vycházel krátce, vyšly jen dva svazky v letech 1839–1840, obsahující pojednání z nejrůznější tematikou ze všech oblastí společenského života, přece jen náležel k nejhlubším podnikům svého druhu v době reformní. Pronikavá je zejména Eötvösova kritika kapitalismu v jeho studii *Szegénység Irlandban* (Chudoba v Irsku), v níž Eötvös postihl anarchii kapitalistické výroby i nejistotu dělníkova osudu za kapitalismu.⁷ Píše, že v kapitalismu „mohou být jednotlivé kolosální majetky, což je většinou spíše znakem toho, že jeden si přivlastnil majetek mnohých, ale všeobecný blahobyt tam nemůže být nikdy, když ne z jiných příčin, tak alespoň pro tu nejistotu, jež se neustále vznáší nad hlavou každého továrního dělníka. Tovární dělník nemůže spotřebovat sám to, co vyrobí, a z čeho musí žít, to vyrábějí jiní. A tak, nehledě zde na krutost kapitalistů, závisí jeho osud vždy na možnosti směny, je vždy nejistý“.⁸ Ve srovnání s průmyslem praví Eötvös o zemědělství:

⁴ Srov. István Fenyő, *Eötvös József és Budapesti Szemle*, Nemzet, Nép – Irodalom, Tanulmányok a magyar reformkor irodalmáról, Budapest 1973, 269–361.

⁵ Viz *tamtéž*, 282–287. Srov. k tomu též soudobou edici Maurice Crosse, *Selections from the Edinburgh Review I–IV*, Paris 1835–1836, která se nacházela i v Eötvösově knihovně.

⁶ Srov. k tomu zejména jubilejní sborník k centenariu tohoto časopisu *Cent ans de vie française a la Revue des Deux Mondes*, Le Livr du centenaire, Paris 1929.

⁷ *Szegénység Irlandban*, Budapesti Szemle 1840, nově v *Báró Eötvös József összes munkái* (BEJÓM) XII, Budapest 1902.

⁸ BEJÓM XII, 106.

„Podstata zemědělství je jiná; jakkoliv se zde zdokonalují technické prostředky, v zemědělství zůstane největším kapitálem vždy práce, tudíž něco takového, co patří lidu, co boháč může využívat, ale nikdy si to nemůže přivlastnit“.⁹

Jestliže Chudoba v Irsku je pronikavou studií především z oblasti politické ekonomie, blížkou v mnoha závěrech marxismu, Emancipace židů¹⁰ se obrací proti rasistickým přesudkům a v občanské svobodě a rovnoprávnosti spatřuje i záruky opravdového vlastenectví. Občanskou rovnoprávnost požadoval Eötvös i při svých vystupeních na uherském sněmu, např. v otázce smíšených manželství, tiskové svobody aj. v roce 1840, kdy byl v uherské veřejnosti aktuální zejména boj za osvobození uvězněných vůdců uherské opozice Lajose Kossutha, Miklóse Wesselényiho a László Lovassyho z habsburského vězení.¹¹

Ze studií ostatních centralistů v Budapešti Szemle možno připomenout stať Ágostona Treforta *Az anyagi érdekekről* (O hmotných zájmech), která studuje kapitalismus jako společensko-hospodářskou formaci a v duchu maloburžoazního socialisty Constantina Pacquera a jeho díla *Économie sociale* spojuje s kapitalismem naděje na lepší perspektivu lidstva. Vyzývá k zakládání továren v Uhrách, upozorňujíc zároveň na nutnost sociálního zákonodárství a péče, aby se předešlo revolučním projevům dělnictva. Ideál kapitalistické industrializace, obchodu i bankovníctví nachází ve Spojených státech, o nichž je informován zejména ze spisu saint-simonisty Michela Chevaliera *Lettres sur l'Amérique du Nord*. Politický vzor kapitalistické společnosti spatřuje Trefort v anglickém parlamentarismu, jemuž věnuje studii *Pillanat az angol alkotmány kifejlésének történetéhez* (Pohled na historický vývoj anglické ústavy).¹²

Trefortovy myšlenky o základním hospodářském a politickém profilu kapitalistické společnosti prohlubuje pak pohledem na právní sféru Mór Lukács jehož studie *Büntetőjogi theoriák* (Teorie trestního práva) vychází z představy obecného užitku jako základu trestního práva ve smyslu představ buržoazního liberalismu. Základní právníkou statí v časopise *Budapesti Szemle* je však rozsáhlá studie László Szalaye *Codificatio* (Kodifikace), která shrnuje nejdůležitější problematiku spojenou s právní kodifikací buržoazní společnosti. Szalayho názory vycházejí v mnohém z levicově demokratické interpretace hegelovské filozofie jak se s ní setkáváme v díle berlínského univerzitního profesora Eduarda Ganse. Svě právnícké znalosti i zahraniční zkušenosti chce Szalay využít k vypracování právního kodexu uherské společnosti který by přihlížel k zájmům všech jejích vrstev.¹³ Ekonomicko právní rámec většiny prací centralistů v Budapešti Szemle překračuje studie Móra Lukácsa o snech a hypnóze (1. svazek, 22–88), která vyniká materialistickou koncepcí, s níž vědomí

⁹ *Tamtéž*, 44.

¹⁰ *A zsidók emancipatiója*, Budapešti Szemle II, 1840, 110–156. Nově v *BEJÖM XII*. Eötvösova studie o emancipaci židů vzbudila značnou pozornost a již v roce 1840 byla přeložena do němčiny a v roce 1842 do italštiny.

¹¹ Viz *BEJÖM XI* (Beszédek), Budapest 1902.

¹² *Budapesti Szemle II*, 80–109.

¹³ *Srov. László Szalay, Codificatio*, Budapešti Szemle I, 1838, 238–260, II, 157–192.

podřizuje hmotě, když říká, že centrem duchovní činnosti je nervový systém člověka, a psychologii přiřazuje k fyziologii.

Po zániku Budapešti Szemle, jejichž náročná právně filozofická a ekonomická koncepce byla většinou nad možností chápání soudobých uherských čtenářů, ustupují centralisté na čas do pozadí. József Eötvös se v roce 1841 vyslovuje k nejzávažnějšímu sporu v rámci maďarského reformního hnutí, který byl veden mezi Lajosem Kossuthem a Istvánem Széchenyim o to, zda maďarské reformní hnutí má zůstat u postupných společenských a hospodářských reformem a spojovat existenci Uher nadále výhradně s Habsburky anebo se má postavit za požadavek boje za národní nezávislosti v jehož čele by stála střední šlechta. Széchenyi vytýkal Kossuthovi zejména, že staví střední šlechtu proti aristokracii a vede maďarský národ na cestu revoluce, a zdůrazňoval nadále vedoucí úlohu aristokracie, věrnost Habsburkům a agrární kapitalismus jako základ jakéhosi zreformovaného, napolo zkapitalizovaného feudalismu.¹⁴

V tomto historickém sporu, který rozhodl o dalším směřování maďarského reformního hnutí ve 40. letech, se postavila většina jeho příslušníků na stranu Kossuthovu. Byl mezi nimi i József Eötvös, který vydal roku 1841 v Pešti spis Kelet Népe és Pesti Hírlap, v němž narážel na název spisu Széchenyiho i na Kossuthův časopisecký orgán Pesti Hírlap. V Széchenyiho obviněních, že Kossuth pobuřuje nemajetné proti majetným a nižší šlechtu proti vyšší, spatřuje Eötvös podrážděnost aristokrata, který přes všechny své pokrokové názory se v praxi nedovede dobře vyrovnat s demokratickými požadavky doby. Eötvösova zásada jednoty národních zájmů se později stala vůdčí ideou maďarského reformního hnutí a typicky centralistický je tu jeho důraz na nutnost vybudovat nový právní řád¹⁵

Velice aktivní politickou činnost vyvíjel Eötvös na uherském sněmu v letech 1843–1844, kdy zde hovořil o národnostní otázce, o náboženské svobodě, o volebním právu měst, o vězeňském systému a jiných důležitých problémech. Projevy o vězeňském systému souvisely s jeho prací v komisi pro vypracování trestního zákoníku, v níž společně se Szalayem hlásal nutnost vytvořit nový právní řád podle vzoru západních států. V otázce volebního práva měst vystoupil i Eötvösův přítel László Szalay jako zástupce města Krupiny. V duchu Sièyesova „třetího stavu“ požadoval právní zrovnoprávnění měšťanstva. A také Eötvös vyjádřil tento požadavek stručně, ale jasně: „Zákonodárny vliv měst je jeden z těch faktorů, jež jsou potřebné k vývoji Uher“.^{16a} Centralisté tak výrazně přispěli k tomu, že uherský sněm navrhl 6. listopadu 1843 rozšíření měšťanského práva v uherských městech i sněmovní zastoupení měšťanstva, což však nebylo posléze uskutečněno pro odpor magnátské horní tabule.

Publicistická činnost centralistů v Budapešti Szemle i jejich aktivní podíl na jednání uherského sněmu v letech 1843–1844 výrazně přispěli i k zformování jejich politického programu. Hlavními prvky politického

¹⁴ K sporu Kossuth X Széchenyi srov. z novější literatury monografii Mihálye Laca ó, *Széchenyi és Kossuth vitája*, Budapest 1977.

¹⁵ *A városok országgyűlési szavazatáról BEJÖM IX*, Budapest 1902, 220.

^{16a} Toto Eötvösovo dílo bylo nově vydáno v *BEJÖM IX*, Budapest 1902.

programu centralistů byly: centralizace veřejné správy, odpovědnost vlády zákonodárnému sboru a lidové zastoupení. Pro hlásání svých zásad získali centralisté v roce 1844 významný orgán, časopis *Pesti Hírlap*. Lajos Kossuth, jenž byl do té doby hlavním redaktorem, se vzdal svého místa pro neshody s vydavatelem listu Lajosem Landererem. Domníval se, že získá povolení na jiný časopis. V rozloučení se čtenáři 14. června 1844 nazval centralisty skleníkovými vědci. Jejich teoretické články o centralizaci veřejné správy a reformě trestního zákoníku čtenáře nebavily; počet odběratelů listu poklesl na pět set. Nový redaktor, László Szalay, přijímal do časopisu jenom články, související s politickým programem centralistů, odmítal beletrii a všechnu zábavnou literaturu. Pál Gyulai řekl o činnosti centralistů v *Pesti Hírlap* toto: „Byli dlouho nepopulární, ale jejich charaktery, nadání a síla jejich vědění měly stále hlubší vliv na vzdělanější a přemýšlivější živly“.¹⁶ Hlavními přispěvateli listu byli Eötvös, Szalay, Trefort a Csengery. Do listu psali také Mór Lukács, Zsigmond Kemény, Pál Szontágh, Daniel Irányi, József Irinyi a pod pseudonymem Timon také Imre Madách.

Nejdůležitějším cílem centralistů byl boj za nové buržoazní zřízení „Potřebujeme nezávislou střední třídu, silný měšťanský řád; jen to může zajistit náš ústavní vývoj“, napsal Eötvös roku 1846.¹⁷ Přitom jsou si ovšem centralisté vědomi, že slabé měšťanstvo na tento úkol v Uhrách nestačí. Mór Lukács napsal v roce 1843 do *Augsburger Allgemeine Zeitung*, že „všechna politická činnost se soustřeďuje v šlechtě a každý pokrok, jenž je proveden nebo navrhován, vychází od ní“.¹⁸ Lukácsův článek svědčí o tom, že centralisté nepochybovali o buržoazní funkci uherské šlechty a její vedoucí úloze v maďarském národním hnutí. Zároveň však chápali, že tato její vedoucí úloha je jenom dočasná, budoucí vůdce národa spatřovali v inteligenci a v průmyslové buržoazii. Inteligenci hájil zejména Eötvös, průmyslovou buržoazii zase Trefort. „Nejmocnějším prostředkem k zlepšení hmotné i mravní situace lidových mas je průmysl“ napsal Trefort v duchu saint-simonistů do *Pesti Hírlap* (roč. 1843, č. 29).

Trefort byl národohospodářským odborníkem centralistů. Jejich názor na hospodářský vývoj Uher vyložil nejlépe v akademické řeči *Systémy národního hospodářství* z 6. prosince 1841.¹⁹ Pokouší se tu aplikovat na Uhry hlavní zásady práce německého ekonoma Friedricha Lista *Das nationale System der politischen Oekonomie* (1841). Největší překážky průmyslového rozvoje Uher spatřuje Trefort v nerovnoměrném rozdělení břemen a v nedostatku kapitálu. Také Eötvös změnil v polovině čtyřicátých let své protiprůmyslové stanovisko. Roku 1845 prohlásil zcela protikladně k „Chudobě v Irsku“ (1840), že „skutečný pauperismus může existovat jenom v takových zemích, kde nejsou továrny, ba právě proto, neboť lid je tam odkázán jenom na zemědělství“.²⁰

Důležitou úlohu měla v ideologii centralistů představa „svobodného

¹⁶ Srov. Pál Gyulai, *Emlékbeszédek*, Budapest 1879, 68.

¹⁷ Cituji podle Istvána Sötérea, *Eötvös József*, Budapest 1953, 120.

¹⁸ Uvádíme dle téhož, 118.

¹⁹ Viz Ágoston Trefort, *Emlékbeszédek és tanulmányok*, Budapest 1881, 257–282.

²⁰ Uvádím dle Istvána Sötérea, 1. c., 120.

a majetného lidu“. Zde je třeba hledat vlivy různých maloburžoazních socialistů. Trefort navrhuje po vzoru Pecquera akciové společnosti dělníků a továrníků, v nichž by se dělníci podíleli svými akciemi na správě podniku; zájmy dělnictva by tím prý spývali se zájmy velkých kapitalistů. Csengery propagoval svobodné obce, jimiž chtěl nahradit zastaralý župní systém. Svobodné obce měly být po vzoru Spojených států severoamerických jakými obecními samosprávami, v nichž by zasedali zástupci volení lidem. Tyto obecní samosprávy se měly stát základní jednotkou celého systému veřejné správy řízeného ústředně vládou. To byla podstata jejich centralistického pojetí, z něhož pro ně vyplynula nutnost zachování existence Rakouska, jež chtěli přetvořit v konstituční monarchii, a v předvečer revoluce požadovali proto ústavu také pro dědičné země. Široký rozhled charakterizuje stanovisko centralistů k národnostní otázce, již pokládali za neblahou přítež společenského rozvoje. Mnozí z nich se stavěli proti vypjatému maďarskému nacionalismu (např. József Eötvös), jiní burcovali proti nebezpečí panslavismu (Mór Lukács). Panslavismus spatřovali v domněle jednotném národním hnutí slovanských národů, jež hrozilo – podle jejich představ – zavést reakční absolutismus typu carského samoděržaví i v hospodářsky a politicky vyspělejších zemích západní a střední Evropy.

Význam centralistů spočívá zejména v tom, že byli nejpronikavějšími teoretiky opozičního maďarského reformního hnutí před rokem 1848. Pomohli opozici vyjasnit celou řadu důležitých ideologických otázek, zejména problematiku státoprávních základů a právních institucí budoucího buržoasního státu v Uhrách. Na této ideologické práci se hodně podílel také József Eötvös. V době od 8. srpna 1844 do 14. listopadu 1845 napsal do Pesti Hírlap řadu politických článků, v nichž polemizuje s Budapeští Híradó a zvláště s vůdcem konzervativní strany Emilem Dessewffym. Eötvös tu ostře napadá župní systém. Spatřuje v něm sice shodně s opozicí záruku uherské ústavy, ale záruku slabou, nedostatečnou. Navrhuje proto záruku novou: zákony a instituce buržoasní demokracie. Útočí také na zastaralou uherskou ústavu, píše, že „přijdou časy, kdy maďarská ústava nebude majetkem statisíců, ale majetkem lidu“.²¹

Od 19. ledna 1845 do 4. září 1846 uveřejňoval Eötvös v Pesti Hírlap tak zvané Agricola levelek (Dopisy Rolníkův). Autor v nich vystupoval jako smyšlená postava vesnického statkáře, který populárně vykládá hlavní zásady politického programu centralistů. Kromě obvyklých požadavků centralistů vyskytuje se tu u Eötvöse poprvé myšlenka výchovy lidu.

Na žádost vůdce opozice Lajose Batthyánye přerušil Pesti Hírlap svou propagandu centralizace. Nový redaktor Antal Csengery to oznámil všem čtenářům 1. ledna 1846 s podotknutím, že důležitější je nyní soustředění všech národních sil v boji za reformu uherského veřejného života. Myšlenka centralizace veřejné správy byla totiž u značné části opozice velmi nepopulární. Sam Kossuth hájil župu proto, aby si udržel přízeň střední šlechty, jež spatřovala v župě svou hlavní oporu.

Eötvös se však svého boje proti šlechtické župě nevzdal. Nejpádnější

²¹ Viz *tamtéž*, 112

úder jí zasadil svým románem *A falu jegyzője* (Vesnický notář) z roku 1845, o němž Ferenc Delák prohlásil, že vypočítává chyby župního zřízení se školometskou přesností veterinářské učebnice. Kromě toho sebral Eötvös své články o centralizaci a župním systému, psané v letech 1844 až 1845 do *Pesti Hírlap*, a sestavil z nich knihu *Reform* (Reforma), kterou z ohledu na cenzuru vydal v roce 1846 v Lipsku.

V Reformě řešil Eötvös všechny významné otázky, týkající se buržoasní přeměny země. Při tom vycházel z předpokladu, že jediným prostředkem reformem je zákonodárství. Hlavní myšlenku díla vyjádřil slovy: „Nejdůležitějším úkolem zákonodárství je, aby zastupovalo zájmy celého národa“.²² Ve shodě s tím vidí hlavní překážku dalšího rozvoje Uher v tom, že šlechta, to jest 544 372 lidí, má zaručena všechna ústavní práva, kdežto nešlechtické vrstvy, to jest 10 639 916 lidí, nemají žádná práva a naopak povinnosti. Jednotlivá práva šlechty a povinnosti poddaných Eötvös přesně vypočítává; při rozboru některých důležitých otázek používá hojně statistických údajů.

Vycházeje z toho, že největší zábranou pokroku je soustředění všech výsad v rukou jediné třídy, to jest šlechty, zaměřuje Eötvös svůj útok především proti její nejsilnější baště — šlechtické župě. „Náš župní systém je neslučitelný s pokrokem“, píše v názvu jedné kapitoly a na námitky, že župa je nejlepší zárukou národní svobody, odpovídá: „Já nejsem velkým obdivovatelem takové svobody, na níž se devatenáct dvacetin národa nepodílí; a kdyby i naše nynější župní organizace v plné míře zajišťovala svobodu šlechtických obyvatel této vlasti, nespatoval bych v tom žádnou příčinu k zachování této instituce“.²³ Eötvös tím jasně ukázal, že šlechtická župa nebrání národní svobodu, jak to hlásali její přívrženci, ale že hájí pouze výsadní práva šlechty a je jejím nástrojem na udržení starého feudálního pořádku.

Eötvös chtěl z župy udělat jen jednotku místní správy, podřízenou ve všech důležitých otázkách centrální moci vlády. Prál si, aby vláda měla dostatečnou moc k provádění zákonů, ale aby byla zároveň odpovědná zákonodárnému sboru. Kromě centralizace veřejné správy a odpovědné vlády požadoval lidové zastoupení a volební právo podle majetkového cenzu, jenž se měl vztahovat i na šlechtu.

Kdyby se všechny tyto požadavky uskutečnily, znamenalo by to vytvoření zaostalých feudálních Uher v moderní buržoasní stát. „Reformou“ tedy Eötvös pozoruhodně přispěl k boji za buržoasní pokrok.

Samostatné politické působení centralistů skončilo v podstatě dohodou o přerušení propagace centralizace v *Pesti Hírlap* na počátku roku 1846. Zásluhou centralistů se dostaly do povědomí uherské veřejnosti institucionální pojmy buržoasní demokracie, zejména odpovědná vláda a lidově zastupitelské shromáždění, což sehrálo kladnou úlohu zvláště v přípravě státoprávní formy počátečního údobí maďarské revoluce let 1848–1849. V této souvislosti si lze položit otázku, proč se centralisté nepřipojili v době rozhodujícího obratu maďarského revolučního hnutí proti Habsbur-

²² Srov. Eötvös József, *Reform*, BEJÖM XI, Budapest 1902, 123.

²³ *Tamtéž*, 135.

kům v září 1848 k národně osvobozeneckému boji maďarského lidu? Ze dvou důvodů: Za první odmítali zásadně každou revoluci, snili o vytvoření buržoasního řádu klidnou, administrativní cestou; za druhé spatřovali nejlepší vládní formu v konstituční monarchii a osud své země pokládali za nejjistější v rámci habsburské monarchie, již považovali za nejlepšího ochránce Maďarů proti nemaďarským národnostem Uher.

Přes pokrokovost centralistů nalezneme v jejich programu mnohá omezení, hranice, jež nemohli překročit. Byli zástupci evropského liberalismu v uherské politice, jejich liberalismus se však výrazně lišil od západoevropského liberalismu a v soudobých Uhrách musel mít zákonitě i jiný ráz. Hlavním nedostatkem centralistů bylo, že nevycházeli ze skutečného stavu společenských sil tehdejších Uher. Třebaže uznávali v duchu Kossuthově vůdčí úlohu střední šlechty při buržoasní přeměně země, pokládali ji — a to ovšem oprávněně — jen za velmi krátkodobou a dočasnou, neboť střední šlechta nemohla mít zájem na důsledné likvidaci feudalismu. Opravdové vůdce buržoasní společnosti spatřovali centralisté v inteligenci a v průmyslové buržoasii. Z toho vyplynula idea zlepšeného buržoasního řádu, v němž by chyby kapitalismu korigovala pokroková inteligence. Toto pojetí nejlépe obráží teoretický, fiktivní charakter centralistického učení, které je přesto jedním z nejpozoruhodnějších dokladů rozvoje společenského myšlení u národů střední a jihovýchodní Evropy v předvečer buržoasní revoluce.

JÓZSEF EÖTVÖS UND DAS POLITISCHE PROGRAMM DER UNGARISCHEN ZENTRALISTEN VOR 1848

Eine politische Gruppe der Zentralisten entstand in Ungarn am Ende der dreißiger Jahre des 19. Jahrhunderts. Seine hervorragendsten Persönlichkeiten waren Józef Eötvös, Ágoston Trefort, László Szalay, Mór Lukács und Antal Csengery.

In ihrer Zeitschrift *Budapesti Szemle* befaßten sie sich in den Jahren 1840—1841 vor allem mit der Notwendigkeit eines bürgerlichen Systems für Ungarn und einer entsprechenden Rechtsordnung.

Obwohl Eötvös mit dem kapitalistischen System sympathierte, waren für ihn die englischen Arbeiterzustände immer das klassische Beispiel für die Unerträglichkeit hochkapitalistischer Einrichtung.

Im politischen Programm der ungarischen Zentralisten vor 1848 wurde die Zentralisierung der öffentlichen Verwaltung und die Errichtung eines bürgerlichen Verfassungsstaates mit einer Volksvertretung gefordert. An Stelle des adeligen Komitats sollte die Gemeindevertretung treten.

Die wirklichen Repräsentanten der bürgerlichen Gesellschaft sahen die Zentralisten in der Intelligenz und der industriellen Bourgeoisie. Im Gegensatz zu Kossuth, der die Unabhängigkeit Ungarns verlangte, sprachen sie sich für eine Umwandlung Österreichs in eine konstitutionelle Monarchie aus, deren Bestandteil auch Ungarn sein sollte.